

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՈՐԱԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐԸ ԵՎ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Յուրի Սուվարյան

ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր
ՀՀ ԳԱԱ հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունքի
ակադեմիկոս-քարտուղար
ք. Երևան 0019, Մարշալ Բաղդամյան 24
Էլ. հասցե՝ suvryan@sci.am
Հոդվածը ներկայացվել է 30.05.2019, գրախոսվել է 03.09.2019, ընդունվել է
տպագրության 15.08.2019

Ներածություն

Արդի հարավոփոխ աշխարհում տնտեսական, սոցիալական և անգամ քաղաքական զարգացումների հիմքը գիտատեխնիկական առաջադիմությունն է, որը պայմանավորում է նոր տեխնոլոգիաների ստեղծումը, երկրների մրցունակությունը միջազգային շուկայում, դիրքը քաղաքական հարթակներում, բնակչության կենսամակարդակը և սոցիալական պաշտպանվածությունը: Այս առումով յուրաքանչյուր երկիր երաշխավորված ապագա կարող է ունենալ, եթե կարևորում է զարգացման ռազմավարական ծրագիրը, որի միջուկը գիտության և կրթության, ինչպես նաև գիտատեխնիկական առաջընթացի հիմքի վրա տնտեսության տեխնոլոգիական անընդհատ զարգացման ապահովումն է: Ահա թե ինչու տնտեսական աճի համար հարկ է կարևորել դրա որակական բաղադրիչները, որոնք գլխավորապես տնտեսություն-գիտություն-կրթություն փոխառնչություններում են, որն ապացուցվում է մարդկային քաղաքակրթության վերընթաց զարգացման դարավոր պատմությամբ: Իսկ որակական բաղադրիչները բովանդակում են քանակական զարգացման թե՛ խթանները, թե՛ արգելակները:

1. Տնտեսական զարգացման որակական բնութագրիչները

Հայտնի ճշմարտություն է՝ բարձր որակը առաջընթացի էական նախադրյալն է:

Գործնականում ընդունված է տնտեսական զարգացման ընթացքը բնութագրել քանակական ցուցանիշներով, որոնցից են մակրոմակարդակում համախառն ներքին արդյունքի ծավալը և աճի տեմպերը: Չնսեմացնելով դրանց կարևորությունը՝ ստորև կդիտարկվեն ոչ պակաս կարևոր որակական բնութագրիչները, որոնցից է տնտեսական զարգացման բնույթը: Եթե տնտեսական առաջընթացի քանակական ցուցանիշը աճի տեմպերն են, ապա որակական առումով այն կարող է լինել՝

- էքստենսիվ՝ նոր ռեսուրսների ներգավմամբ,
- ինտենսիվ՝ առկա ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործմամբ*,
- հումքային ուղղվածության՝ համախառն ներքին արդյունքում լեռնահանքային և գյուղատնտեսական արտադրանքի գերակշռմամբ: Ուստի՝

ՀՆԱ ճյուղային կառուցվածքը որակական ցուցանիշ է, այդպիսին է նաև աճի կառուցվածքը,

- աճի դանդաղ, կայուն կամ արագ (թռիչքային) տեմպերով,
- թողարկվող արտադրանքի բարձր որակով և մրցունակությամբ

կամ հակառակը:

Տնտեսական զարգացման որակական բնութագրիչներից է նաև այն, թե ինչ տնտեսական կառուցակարգով է ապահովվում երկրի տնտեսության դինամիկան, այսինքն՝ որչափով առաջադիմական են տնտեսական համակարգը և դրա կառավարման սկզբունքները: Տնտեսությունը կարող է կառավարվել կենտրոնացված, վարչարարական մեթոդներով՝ սահմանափակելով տնտեսավարող սուբյեկտների ազատ գործունեությունը: Այդպիսին է տնտեսավարման կառուցակարգը վարչահրամայական համակարգ և պետական սեփականության գերակայություն ունեցող երկրներում, որպիսին, օրինակ, նախկին ԽՍՀՄ-ն էր: Մինչդեռ առաջադիմական է սեփականության բազմաձևության հիմքի վրա գործող շուկայական տնտեսությունը՝ ժողովրդավարական կառավարման սկզբունքներով: Վեր-

* Արտադրության ինտենսիվացման աստիճանը կարող է հաշվարկվել արտադրանքի և ամբողջական աշխատանքի ծախսերի հավելածի համադրմամբ հետևյալ բանաձևով՝ $\beta = \frac{\Delta R - \Delta F}{\Delta H} \cdot 100$, որտեղ β – β ամբողջական աշխատանքի արտադրողականության տեսակարար կշիռն է արտադրության հավելածում, այսինքն՝ արտադրության ինտենսիվացման աստիճանը, ΔH -ն արտադրության ծավալի հավելածն է, ΔF

– ամբողջական աշխատանքի (կենդանի և առարկայացած) ծախսերի հավելածն է (Տե՛ս մանրամասն Суварян 1987, 129-131):

ջին դեպքում արտադրանքը և ծառայությունները ունենում են միջազգային շուկայում մրցունակություն և բարձր որակ: Մեկ այլ որակական բնութագրիչ է այն, թե որչափով հավասարաչափ են բաշխվում տնտեսական աճի շնորհիվ ստեղծված բարիքները հասարակության անդամների միջև, որը պայմանավորված է երկրում տիրապետող քաղաքական ու տնտեսական համակարգով և հետադարձ ազդեցություն կարող է ունենալ տնտեսական զարգացման ընթացքի վրա: Եկամուտների անհավասարաչափ բաշխումը համաշխարհային երևույթ է, այն բնորոշ է նաև շատ զարգացած երկրների, անգամ ԱՄՆ-ին², սակայն դա համահարթելու կամ մեղմացնելու խնդիրը մնում է արդիական ու կարևոր բոլոր երկրների համար:

Վերը նշվածի առումով ուշագրավ է, որ հայկական մամուլում նկատվում են դիտարկումներ «տնտեսական հեղափոխություն» արտահայտության՝ իբրև տնտեսական զարգացման բնույթի վերաբերյալ: Դրական վերաբերմունքի հետ մեկտեղ հաճախ որոշ մասնագետներ գտնում են, որ տնտեսությունը սիրում է կայունություն, ուստի դրա համար հեղափոխությունը չի կարող բնութագրական լինել: Իսկ ի՞նչ է հեղափոխությունը: Հայտնի է հարցադրման հանրագիտարանային պատասխանը. այն որևէ երևույթի խոր որակական փոփոխությունն է և տարբերվում է թե՛ էվոլյուցիոն զարգացումից, թե՛ բարեփոխումներից: Տեսության մեջ և պրակտիկայում գործածական է և ընդունված քաղաքական, սոցիալական, գիտատեխնիկական, տեխնոլոգիական ոլորտներում կտրուկ, արմատական փոփոխությունները կոչել հեղափոխություն: Պատմությանը հայտնի են այդ բնույթի շատ հեղափոխություններ: Հատկապես գիտատեխնիկական, տեխնոլոգիական հեղափոխություններն էականորեն նպաստել են հասարակական ու տնտեսական առաջընթացին: Մասնավորապես, հայտնի են միջազգայնորեն ընդունված տեխնոլոգիական հեղափոխության փուլերը և դրանց բնութագրիչները՝

- արդյունաբերական հեղափոխություն (XVIII դ. 60-ական թվականներ),
- ստանդարտացում և մեքենայացում (XVIII դ.),
- հոսքային հավաքման գծեր (1913 թ.):

ՌԳԱ ակադեմիկոս Ս. Գլազևը տեխնոլոգիական հեղափոխության շրջանակներում առանձնացնում է տեխնոլոգիական կացութաձևերը՝ հա-

² Стиглиц 2019, 85-91.

մապատասխան առանցքային գործոններով, տեխնոլոգիական միջուկով, առանձնահատկություններով և ինստիտուցիոնալ կառուցվածքով³:

Կարո՞ղ է լինել նաև տնտեսական հեղափոխություն: Այս հարցի պատասխանի համար հարկ է դիտարկել տնտեսական համակարգերի փոփոխությունների պատմական ընթացքը:

Տնտեսական համակարգը սերտորեն շաղկապված է քաղաքական համակարգին, դրա բաղադրիչն է, ուստի դրանց փոփոխությունները տեղի են ունենում միասին և միաժամանակ: Հայտնի է, որ քաղաքական համակարգի փոփոխությունը զուգակցվում է սեփականատիրական հարաբերությունների, տնտեսական կառուցակարգերի, կառավարման սկզբունքների և կառուցվածքների փոխակերպումներով: Օրինակ, XX դարի 90-ական թթ. սկզբին նախկին ԽՍՀՄ տարածքում, նաև Հայաստանում տեղի ունեցան լուրջ քաղաքական փոփոխություններ: Ըստ այդմ՝ արտադրության միջոցների պետական սեփականությունը մեծ մասամբ մասնավորեցվեց, տիրապետող դարձավ սեփականության բազմաձևությունը՝ մասնավորի առաջատար դերով, էականորեն փոխվեց դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականությունը, ազատականացվեցին գները, արտաքին առևտուրը, ըստ էության ստեղծվեց տնտեսական գործող համակարգից տարբերվող որակապես նոր համակարգ՝ համապատասխանելով քաղաքական նոր իրողություններին: Փոփոխությունների նկարագրված համալիրը, որ վերաբերում է տնտեսական համակարգի բազային բաղադրիչներին, բովանդակությամբ լիովին համապատասխանում է հեղափոխության բնութագրությանը, ուստի տեսականորեն և գործնականում տնտեսական հեղափոխություն կարող է լինել, եթե տեղի ունեցող փոփոխություններն ընդգրկում են ողջ տնտեսական համակարգը:

Տնտեսական համակարգում արմատական փոփոխությունները տրամաբանորեն կարող են հանգեցնել էական փոփոխությունների տնտեսական աճի տեմպերի և բնույթի առումով: Սակայն սա վերաբերում է նոր համակարգի ներուժային հնարավորությանը, որի գործնական դրսևորումը պայմանավորված է բազմաթիվ քաղաքական, տնտեսական, տեխնոլոգիական, ընդհանուր առմամբ՝ ներքին և արտաքին միջավայրերի գործոններով: Նոր տնտեսական համակարգը կարող է ապահովել բարձր տեմ-

³Глазьев 2018, 200-213.

պերով ու նոր որակական զարգացում, եթե դրա համար ստեղծվում է նպաստավոր ներքին և արտաքին միջավայր:

2. Տնտեսական զարգացման գերակայությունները

Տնտեսական զարգացման որակական ցուցանիշների փոփոխության միտումների առումով անդրադառնանք տնտեսական զարգացման կարևորագույն գերակայություններին, որոնք էական են տնտեսական զարգացման թե՛ որակական, թե՛ քանակական բաղադրիչների արձատական փոփոխության համար: Ըստ այդմ՝ նախ դիտարկենք տնտեսություն-գիտություն-կրթություն փոխառնչությունները: Ժամանակակից տնտեսության զարգացման հիմքը առաջադիմական, մրցունակ տեխնոլոգիաներն ու բարձր որակավորման կադրերն են: Կան տնտեսության ճյուղեր, որոնց արտադրություններին բնորոշ են արագ փոփոխվող տեխնոլոգիաները, այսինքն՝ խիստ գիտատար են, զգայուն են նորի հանդեպ և արագ են արձագանքում գիտատեխնիկական զարգացումներին: Այդ ճյուղերից են ճշգրիտ մեքենաշինությունը, քիմիա-կենսաբանական արտադրությունները, դեղագործությունը և այլն: Նման արտադրությունների համար պահանջարկված է գիտությունը, հատկապես իր կիրառական մշակումներով: Տնտեսության որոշ ճյուղեր, ինչպիսիք են, օրինակ, սննդի և թեթև արդյունաբերությունը, համեմատաբար պակաս չափով են արձագանքում նոր գիտատեխնիկական մշակումներին՝ ապավինելով ավանդական տեխնոլոգիաներին: Ուստի տնտեսության ճյուղային ու բարձրագույն և մասնագիտական կրթության կառուցվածքի, ինչպես նաև տնտեսության և գիտության մշակումների նկատմամբ պահանջարկի միջև գոյություն ունեն որոշակի փոխառնչություններ:

Շեղանակաբար, ռազմավարական առումով և պետականորեն հարկ է կարևորել այնպիսի արտադրությունների բուռն զարգացումը, որոնք կարող են լրկոմոտիվի գործառույթ կատարել տարբեր ոլորտների և խնդիրների լուծման համար: Այդպիսիք են, մեր համոզմամբ, գիտատար և աշխատատար, քիչ նյութատար ճշգրիտ մեքենաշինական արտադրությունները: Դրանց զարգացումը կարող է ստեղծել աշխատատեղեր, նպաստել քաղաքացիական նշանակության սարքավորումների և պաշտպանական բնույթի արտադրատեսակների թողարկման ընդլայնմանը:

Ներկայումս մեր հանրապետությունում գիտական արդյունքների և բարձր որակավորման ինժեներատեխնիկական կադրերի, բնական գի-

տությունների ներկայացուցիչների հանդեպ պահանջարկը համեմատաբար նվազել է, ինչը ՀՆԱ և մշակող արդյունաբերության ճյուղային դեֆորմացված կառուցվածքի հետևանք է (աղ. 1 և 2): ՀՆԱ-ում մշակող արդյունաբերության բաժինը 11% է, իսկ գյուղատնտեսության տեսակարար կշիռը ավելի բարձր՝ 14-15%, ծառայությունների (առևտուր, կրթություն, առողջապահություն, բնակչության սոցիալական սպասարկում, մշակույթ, զվարճություններ, հանգիստ և այլն)՝ հատվածը՝ ավելի քան 25%: Ավելի անմխիթար է արդյունաբերության կառուցվածքը. հանքագործական և բաց հանքերի շահագործման ոլորտը կազմում է ամբողջի 15.5 (ՀՆԱ-ի՝ 3), մշակող արդյունաբերությունը՝ 69.8%: Վերջինիս կառուցվածքում սննդի արտադրությունների բաժինը հասնում է 63.3, թեթև արդյունաբերությանը՝ 4.6, մեքենաշինական արտադրանքինը՝ 2.3, քիմիական և դեղագործական արտադրությունների տեսակարար կշիռը՝ 1.9%: Հանրագումարում զուտ գիտատար արտադրանքի հատվածը (մեքենաշինություն և քիմիա-դեղագործություն) կազմում է 4.2%: Ի դեպ, հուսադրող չէ նաև թե՛ ՀՆԱ, թե՛ մշակող արդյունաբերության ոլորտների (ճյուղերի) արտադրանքի (ծառայությունների) աճի կառուցվածքը: Հարաբերաբար ավելի արագ են աճում ոչ թե իրական տնտեսության և գիտատար արտադրանք թողարկող արտադրությունները, այլ առևտրի, կացության և հանրային սննդի, զվարճությունների ոլորտները: Գործնականում տնտեսության մեջ աշխատատեղերի կառուցվածքը ունի նույն պատկերը, և մարդիկ ձգտում են սովորել այնպիսի մասնագիտություններով, որոնց համար կան աշխատատեղեր: Տնտեսության ոչ առաջադիմական կառուցվածքը այդպիսին է դարձնում նաև կրթության կառուցվածքը (աղ. 3):

Աղյուսակի տվյալներով հանրապետության բարձրագույն կրթության համակարգի շրջանավարտների ընդհանուր թվում հումանիտար մասնագիտություններով կրթություն ստացածների բաժինը 2017 թ. հասել է 64.5 տոկոսի: Մասնավորապես, սոցիալական և վարքաբանական գիտությունների գծով շրջանավարտների թիվը կազմել է 4214, գործարարության ու վարչարարության և իրավունքի մասնագիտություններով համապատասխանաբար՝ 1 315 և 1 311, իսկ ֆիզիկական գիտությունների գծով՝ 179, կենսաբանական գիտությունների ուղղություններով՝ 296, մաթեմատիկա և վիճակագրություն մասնագիտություններով՝ 398, տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաների գծով՝ 649 և այլն:

Ի դեպ, ոչ էական փոփոխություններով պատկերը նույնն է նաև 2018 թվականին: Ռազմավարական առումով կրթության նման կառուցվածքը նպաստավոր չէ աշխարհում ընթացող տեխնոլոգիական հեղափոխության ներկա փուլում մեր երկրի դիրքավորման, տնտեսության գիտատար ճյուղերի զարգացման ապահովման համար: Վիճակը մխիթարական չէ գիտական աստիճանաշնորհման բնագավառում: Այստեղ նույնպես գիտական աստիճան հայցողների, ասպիրանտուրայում սովորողների ընդհանուր թվում գերակշռում են տնտեսագիտական, իրավաբանական և մյուս հումանիտար մասնագիտությունները, փոքրաթիվ են ֆիզիկամաթեմատիկական, քիմիական, կենսաբանական՝ տեխնոլոգիական փոփոխությունների ներուժ ապահովող մասնագիտություններով գիտական աստիճանի ձգտողները (աղ. 4): Նույն աղյուսակի տվյալներով՝ գիտական աստիճան հայցողների և պաշտպանաձևների թվում գերակշռում են կանայք:

Վերը նշված աննպաստ զարգացումները կհաղթահարվեն գիտատար արտադրանքի թողարկման ծավալման շնորհիվ, ավելին՝ այն կխթանի թե՛ կրթության, թե՛ գիտության բուռն զարգացումը: Սակայն այդ արտադրությունների զարգացումը հնարավոր է ներդրումների և մրցունակ տեխնոլոգիաների առկայության պարագայում: Այդ դժվարագույն խնդիրների լուծման համար համաշխարհային պրակտիկայում հայտնի է երկու տարբերակ.

– սինգապուրյան փորձը⁴. Պետություն-մասնավոր հատված համագործակցության շրջանակներում նպատակային ներգրավել անդրազգային կամ ազգային խոշոր կորպորացիաների՝ առաջարկելով բարենպաստ տնտեսավարման պայմաններ, բարձր որակավորման մասնագետներ, որոշ զարգացած ենթակառուցվածքներ.

– համատեղ ձեռնարկությունների ստեղծումը պետական մասնակցությամբ:

Հնարավոր բոլոր տնտեսական լծակներով պետք է խրախուսել հանրապետության համար ավանդական թեթև, կահույքի, շինարարական նյութերի, փոքր քիմիայի արտադրությունների, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացումը: Նույնը վերաբերում է հարաբերաբար բարենպաստ զարգացման ընթացք ունեցող սննդի արդյունաբերության, ծառայությունների ոլորտի ճյուղերին:

⁴ Լի Կուան Յու 2017, 93-113:

Չափազանց կարևոր խնդիր է գյուղատնտեսության արդիականացումը՝ ինդուստրացման, գյուղատնտեսական կազմակերպությունների՝ կոոպերացման կամ բաժնետիրացման շնորհիվ խոշորացման, արտադրություն-արդյունաբերական մշակում-իրացում շղթայի կատարելագործման ուղիներով, որը հնարավորություն կընձեռի բարձրացնելու գյուղատնտեսական աշխատանքների մեքենայացման մակարդակը, կիրառելու բերքի աճեցման ժամանակակից տեխնոլոգիաներ, զոոտեխնիկական, անասնաբուժական և ագրոնոմիական ծառայություններ, ստեղծելու բազմաճյուղ տնտեսություններ՝ բնական ռիսկերի ազդեցությունը նվազեցնելու համար և այդպիսով ավելացնելու բերքատվության ու մթերատվության մակարդակը: Գյուղատնտեսության ինտենսիվացումը մշակովի հողատարածքների սահմանափակության պայմաններում երկրի պարենային անվտանգության ապահովման գլխավոր ուղին է:

Գյուղատնտեսության ոլորտում տեխնոլոգիական և տնտեսական զարգացման առանցքային խոչընդոտներից է մանր գյուղացիական տնտեսությունների մեծ թիվը՝ շուրջ 318 հազար, որն անցյալ դարի 90-ական թթ. ճյուղի արտադրության միջոցների մասնավորեցման ոչ ճիշտ մեթոդաբանության արդյունք է: Գյուղացիական տնտեսությունների տիրապետած գյուղատնտեսական նշանակության հողակտորները փոքրածավալ են (աղ. 5), ցածր է տնտեսությունների ապրանքայնության միջին կշռված մակարդակը՝ շուրջ 57%, որի 30%-ն է դրամային արտահայտությամբ, մնացածը ապրանքափոխանակման և ծառայությունների դիմաց բնամթերքով տրված միջոցներն են: Ընդ որում, ապրանքայնության մակարդակի ցուցանիշը 2017-2018 թթ. տարբերակվում է ըստ մթերքների և մարզերի: Մասնավորապես, միջինից ցածր է այդ ցուցանիշը հացահատիկի և հատիկաընդեղենի (31-35%), ձվի (40-41%), բրդի (32-47%) գծով, բարձր է ապրանքայնությունը խաղողի (90%), բանջարեղենի (81-82%), պարենային բոստանի (92%) համար: Հատկապես բարձր է ապրանքայնությունը Արարատի և Արմավիրի մարզերում, իսկ մյուս մարզերում և հանրապետությունում որոշ մթերքների արտադրությունն ունի բնամթերային բնույթ: Ակնհայտորեն այդպիսի գյուղացիական տնտեսությունների ներուժը անբավարար է վերը թվարկված խնդիրների լուծման համար: Ուստի դրանց խոշորացումն օրհասական խնդիր է, որը կստեղծի նախադրյալներ գիտական հիմքով արդի գյուղատնտեսություն ունենալու համար:

Անկախության տարիներին երկրում միջազգային կազմակերպությունների օժանդակությամբ ձևավորված հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունը հիմնականում համապատասխանում է ժամանակակից չափանիշներին, սակայն նկատելի են որոշ բացեր, որոնք կարող են հաղթահարվել: Դրանցից առաջինը պակաս արդյունավետ հարկային վարչարարությունն է, հարկային օրենսդրության հաճախակի փոփոխությունների ստեղծված պրակտիկան:

Դրամավարկային քաղաքականության ոլորտում չափազանց շատ են ձգտումները խուսափելու ֆինանսատնտեսական ռիսկերից, որի հետևանքով միշտ չէ, որ տնտեսական աճի ռազմավարությունը զուգակցվում է արդյունավետ փողի և վարկային քաղաքականության հետ:

XXI դարում առանձնակի կարևորություն են ստանում ազգային նորամուծական համակարգի ձևավորումը և գործարկումը: Այն երկրները, որոնք ավելի են կարևորել գիտական առաջընթացը, նպաստել դրան, հասել են ավելի բարձր քաղաքակրթական, տնտեսական և պաշտպանական արդյունքների: Արդի աշխարհն այդ չափանիշով բաժանվում է զարգացած, զարգացող և թույլ զարգացած երկրների: Գիտատեխնիկական զարգացումն ընթանում է շատ արագ. եթե XVIII դարի 60-ական թթ. և հաջորդ դարի առաջին կեսին տեխնոլոգիական միջավայրի առանցքային գործոնները մանածագործական հաստոցները և շոգեքարշն էին, ապա XXI դարում արդեն տիրապետող են նանո և բջջային տեխնոլոգիաները⁵:

ՀՀ-ում որոշակի աշխատանք է կատարվել նորամուծական համակարգի ձևավորման ուղղությամբ, մասնավորապես՝ ստեղծվել է համապատասխան օրենսդրանորմատիվային դաշտ⁶: Սակայն դեռևս չի կայացել ազգային արդյունավետ գործող նորամուծական համակարգը՝ կրթություն-գիտություն-արտադրություն ինտեգրված շղթայով, պետական մարմինների միջև անհրաժեշտ լիազորությունների հստակ բաշխմամբ, գիտատեխնիկական գործունեության կոնկրետ գիտակոնստրուկտորական և սոցիալ-տնտեսական արդյունքներին միտված ֆինանսավորման և դրանց առևտրայնացման ենթահամակարգերով: Մինչդեռ այդ համակարգի ստեղծումը և դրա արդյունավետ գործունեության ապահովումը տնտեսության բարձր

⁵ Глазьев 2018, 201-202

⁶ Ազգային նորամուծական համակարգ. ներուժի գնահատումը և հայեցակարգային գերակայությունները, 2017, 165-173:

տեմպերով զարգացման և մրցունակ արտադրանքի թողարկման, երկրի ռազմավարական խնդիրների լուծման կարևորագույն երաշխիքներից են:

Աղյուսակ 1

ՀՆԱ-ի կառուցվածքը և իրական ծավալի ինդեքսները նախորդ տարվա նկատմամբ^{7%}

Ծածկագիրը՝ ըստ ՏԳՏԴ խմբ. 2		ՀՆԱ-ի կառուցվածքը		Իրական ծավալի ինդեքսները նախորդ տարվա նկատմամբ	
		2017 թ.	2018թ.	2017թ.	2018թ.
A	Գյուղատնտեսություն, անտառային տնտեսություն և ձկնորսություն	15.0	13.7	94.9	91.5
B	Հանքագործական արդյունաբերություն և բացահանքերի շահագործում	3.3	2.9	125.7	85.8
C	Մշակող արդյունաբերություն	10.6	11.3	111.8	111.1
D	Էլեկտրականության, գազի, գոլորշու և լավորակ օդի մատակարարում	4.1	3.7	103.8	109.2
E	Զրամատակարարում, կոյուղի, թափոնների կառավարում և վերամշակում	0.5	0.5	110.1	99.2
F	Շինարարություն	7.3	6.6	102.8	100.8
G	Մեծածախ և մանրածախ առևտուր. ավ- տոմեքենաների և մոտոցիկլների նորոգում	11.1	11.3	120.5	109.5

⁷ Վիճակագրական բոլոր աղյուսակները կազմված են ՀՀ ԱՎԾ տեղեկատվության հիման վրա:

H	Փոխադրումներ և պահեստային տնտեսություն	3.0	3.2	114.2	111.4
I	Կացության և հանրային սննդի կազմակերպում	1.4	1.8	124.9	135.6
J	Տեղեկատվություն և կապ	3.3	3.2	104.8	104.5
K	Ֆինանսական և ապահովագրական գործունեություն	4.9	5.3	118.5	117.8
L	Անշարժ գույքի հետ կապված գործունեություն	7.8	7.9	99.9	103.5
M	Մասնագիտական, գիտական և տեխնիկական գործունեություն	1.1	1.2	98.9	114.8
N	Վարչարարական և օժանդակ գործունեություն	0.9	1.0	111.5	111.1
O	Պետական կառավարում և պաշտպանություն, պարտադիր սոցիալական ապահովագրություն	4.7	4.2	103.0	91.2
P	Կրթություն	2.7	2.6	97.3	100.4
Q	Առողջապահություն և բնակչության սոցիալական սպասարկում	4.2	4.2	111.5	104.7
R	Մշակույթ, զվարճություններ և հանգիստ	4.6	5.7	112.0	131.5
S	Սպասարկման այլ ծառայություններ	0.9	0.9	142.0	106.0
T	Տնային տնտեսությունների գործունեություն որպես գործատու. տնային տնտեսություններում չտարբերակված ապրանքների և ծառայությունների արտադրություն սեփական սպառման համար	0.1	0.1	99.6	98.8

Աղյուսակ 2

Մշակող արդյունաբերության արտադրանքի արտադրության ծավալները՝ ըստ տնտեսական գործունեության տեսակների

Ծածկագիրը՝ ըստ ՏԳՏԴ- խմբ. 2		2018թ. հունվար- դեկտեմբեր, ընթացիկ գներով <i>մլն դրամ</i>	2017թ. հունվար- դեկտեմբեր, ընթացիկ գներով <i>մլն դրամ</i>	2018թ.-ը 2017թ.-ի հունվար- դեկտեմբերի նկատմամբ, %	Կառուց- վածքը, 2018թ. հունվար- դեկտեմբեր %
C	<i>մշակող արդյունաբերություն</i>	1 349 852.6	1 213 642.7	108.3	100.0
	<i>որից՝</i>				
10	սննդամթերքի արտադրություն	523 870.5	470 909.7	105.8	38.8
11	խմիչքների արտադրություն	152 569.3	149 241.9	100.9	11.3
12	ծխախոտային արտադրատեսակ- ների արտադրություն	178 367.7	157 747.2	108.4	13.2
13	մանածագործական արտադրատեսակնե- րի արտադրություն	1 147.6	620.4	177.0	0.1
14	հագուստի արտադրություն	22 488.6	16 848.8	140.8	1.7
15	կաշվե արտադրատեսակ- ների արտադրություն	2 004.8	1 861.7	99.0	0.1
16	փայտանյութի արտադրություն	1 861.7	1 422.4	136.9	0.1
17	թղթի և թղթե արտադրատեսակ- ների արտադրություն	34 727.2	26 138.3	132.3	2.6
18	պոլիգրաֆիական գործունեություն, գրառված կրիչների բազմացում	19 182.5	15 087.9	126.4	1.4
20	քիմիական նյութերի և քիմիական արտադրատեսակ- ների արտադրություն	16 603.5	11 605.7	143.4	1.2
21	դեղագործական արտադրանքի արտադրություն	9 548.2	9 602.4	100.6	0.7
22	ոետինե և պլաստմասե արտադրատեսակ- ների արտադրություն	35 511.1	31 148.0	114.0	2.6
23	այլ ոչ մետաղական հանքային արտադրատեսակ- ների արտադրություն	61 564.5	44 740.9	139.5	4.6

24	հիմնային մետաղների արտադրություն հիմնային մետաղների արտադրություն	173 752.0	174 928.3	93.6	12.9
25	պատրաստի մետաղե արտադրատեսակների արտադրություն	14 087.5	12 393.0	109.6	1.1
26	համակարգիչների, էլեկտրոնային և օպտիկական սարքավորանքի արտադրություն	9 558.8	7 721.3	110.7	0.7
27	էլեկտրական սարքավորանքի արտադրություն	14 782.3	18 460.8	79.5	1.1
28	մեքենաների և սարքավորանքի արտադրություն, չներառված ուրիշ խմբավորումներում	5 874.8	3 883.0	155.4	0.5
30	այլ տրանսպորտային սարքավորանքի արտադրություն	155.6	113.8	134.5	0.0
31	կահույքի արտադրություն	5 226.6	3 694.4	145.2	0.4
32	այլ արտադրատեսակների արտադրություն	53 145.8	51 189.7	117.0	3.9
33	մեքենաների և սարքավորանքի նորոգում և տեղադրում	13 822.0	4 283.1	3.8 անգամ	1.0

Աղյուսակ 3

Բարձրագույն պետական և ոչ պետական ուսումնական հաստատությունների ուսանողների քանակի շարժը՝ ըստ մասնագիտությունների խմբերի, 2017-2018 ուս. տարի

	Ընդունվել են		Ուսանողների քանակը		Ավարտել են 2017թ.	
	ընդամենը	նրանցից՝ կանայք	ընդամենը	նրանցից՝ կանայք	ընդամենը	նրանցից՝ կանայք
Կրթություն	1223	730	10 621	6 533	1665	1231
Արվեստ	1 014	650	4 666	3153	1 145	826
Հումանիտար	426	231	2 293	1191	719	464
Բանասիրական	1 363	1 302	7 556	7 169	2 418	2 363

Սոցիալական և վարքաբանական գիտություններ	2 726	1 449	12 120	6 322	4 214	2 463
Լրագրություն և տեղեկատվական	207	186	1 035	877	260	236
Գործարարություն և վարչարարություն	1 304	680	5 923	3 128	1 315	735
Իրավունք	1 136	431	5 845	2 256	1 311	525
Կենսաբանական	201	163	927	817	296	268
Շրջակա միջավայր	110	43	265	114	124	55
Քիմիա	78	56	559	456	111	94
Գիտություններ երկրի	142	40	936	355	256	126
Ֆիզիկական	148	30	735	168	179	72
Մաթեմատիկա և	509	237	2 022	959	398	238
Տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաներ	942	232	3 763	1 178	649	241
Ճարտարագիտություն	1 006	102	4 285	463	776	107
Արդյունաբերություն և տեխնոլոգիա	521	92	2 188	462	189	52
Ճարտարապետություն և շինարարություն	383	58	1 999	350	341	75
Գյուղատնտեսական	228		912	-	84	-
Անասնաբուժություն	109	22	554	120	67	26
Առողջապահություն	959	571	6 321	3 711	593	339
Սոցիալական աշխատանք	47	40	261	233	90	66
Անհատական	475	264	2 010	1 179	401	262
Անվտանգության	281	66	951	247	186	44
Ընդամենը	15 538	7 675	78 747	41 441	17 787	10 908

Աղյուսակ 4

Գիտության թեկնածուի գիտական աստիճան հայցողների և թեկնածուական ատենախոսություն պաշտպանած հայցողների քանակը՝ ըստ մասնագիտության, 2018 թ. մարդ

	Գիտության թեկնածուի գիտական աստիճան		Թեկնածուական ատենախոսություն	
	ընդամենը	նրանցից՝ կանայք	ընդամենը	նրանցից՝ կանայք
Ֆիզիկամաթեմատիկական	36	17	8	4
Քիմիական	27	17	2	2

Կենսաբանական	38	39	7	7
Երկրաբանական	21	12	15	8
Տեխնիկական	51	17	31	8
Գյուղատնտեսական	5	3	4	2
Պատմական	64	33	6	3
Տնտեսագիտական	114	62	39	21
Փիլիսոփայական	4	4	-	-
Բանասիրական	77	67	7	7
Իրավաբանական	82	47	5	1
Մանկավարժական	89	72	3	2
Բժշկական	50	28	5	4
Դեղագործական	5	5	-	-
Արվեստագիտական	16	14	2	2
Ճարտարապետական	9	6	1	1
Հոգեբանական	57	48	2	2
Սոցիոլոգիական	2	2	-	-
Քաղաքական	21	9	-	-
Ընդամենը	768	502	137	74

Աղյուսակ 5

Տնտեսությունների բաշխվածության կառուցվածքը՝ ըստ գյուղատնտեսական նշանակության հողերի չափերի

	Տնտեսությունների քանակ, հատ	Տեսակարար կշիռ, %
մինչև 0.1 հա	78 447	22.7
մինչև 0.1-0.19 հա	24 461	7.1
մինչև 0.2-0.49 հա	41 391	12.0
մինչև 0.5-0.99 հա	61 971	17.9
մինչև 1-1.99 հա	69 878	20.2
մինչև 2-2.99 հա	31 217	9.0
մինչև 3-4.99 հա	22295,	6.4
մինչև 5-9.99 հա	12 359	3.6
մինչև 10-19.99 հա	2 857	0.8
մինչև 20-49.99 հա	829	0.0
մինչև 50-99 հա	119	0.0
մինչև 100-199 հա	37	0.0
200 հա ավել	13	0.0

Մինչև 0.19 հա => 30.0 %	Մինչև 0.49հա => 42.0 %	Մինչև 0.99հա => 60.0 %	Մինչև 1.99 հա => 80.0 %
-------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

Գրականություն

- Ազգային նորամուծական համակարգ. ներուժի գնահատումը և հայեցակարգային գերակայությունները, ՀՀ ԳԱԱ ակադ. Յու. Մ. Սուվարյանի խմբ., Երևան, «Գիտություն», 2017, 192 էջ:
- Լի Կուան Յու, Երրորդից առաջին աշխարհ. Մինգապուրի 1965-2000 թվականների պատմությունը, Երևան, հեղինակային հրատ., 2017, 1276 էջ:
- Глазьев С.Ю. 2018, Становление шестого технологического уклада. – В кн.: Яковец Ю.В., Фарах С.Н. Диалог и партнерство цивилизаций, Москва-Казань, изд. "Институт экономических стратегий", 444 с.
- Стиглиц Дж. 2019, Нечестная экономика, "В мире науки", Москва, № 1-2, с. 85-91.
- Суварян Ю.М. 1987, Управление ростом производительности труда в промышленности, Ереван, "Айастан", 228 с.

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՈՐԱԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐԸ ԵՎ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Յուրի Սուվարյան

ՀՀ ՀՆԱ կառուցվածքում 2018 թ. մշակող արդյունաբերության բաժինը 11% էր, իսկ մշակող արդյունաբերության արտադրության ծավալում գիտատար արտադրանքի տեսակարար կշիռը՝ 4.2%, որի հետևանքով ձևախեղված է նաև կրթության կառուցվածքը՝ բուհերում սովորողների ընդհանուր թվում գերակշռում են հումանիտար մասնագիտություններով սովորողները (64.5%), նվազել է պահանջարկը գիտակոնստրուկտորական մշակումների նկատմամբ: Որոշակի ռազմավարությունը կնպաստի գիտատար և աշխատատար, քիչ նյութատար ճշգրիտ մեքենաշինության արտադրությունների զարգացմանը, որն էլ ժամանակի ընթացքում տնտեսության կառուցվածքը կդարձնի առաջադիմական՝ խթանելով գիտության և տեխնոլոգիական կրթության զարգացումը:

Բանալի բառեր՝ տնտեսական աճ, ճյուղային կառուցվածք, որակական բնութագրիչներ, գիտություն, տեխնոլոգիա, ազգային նորամուծական համակարգ, կրթություն:

КАЧЕСТВЕННЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ И ПРИОРИТЕТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Юрий Суварян

Доля обрабатывающей промышленности в 2018 г. в ВВП РА составила 11%, а в объеме ее продукции удельный вес наукоемких производств снизился до 4.2%, вследствие чего деформировалась структура высшего образования – в общем числе студентов вузов стали преобладать учащиеся по гуманитарным специальностям (64.5%), снизился спрос на научно-конструкторские разработки.

Предлагаемая в данной работе стратегия будет способствовать развитию наукоемкой и трудоемкой, маломатериалоемкой производств точного машиностроения, что позволит модернизировать структуру экономики, стимулировать развитие науки и технологического образования.

Ключевые слова – экономический рост, отраслевая структура, качественные характеристики, наука, технология, национальная инновационная система, образование.

QUALITATIVE INDICATORS AND PRIORITIES OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Yuri Suvaryan

The paper covers and analyzes the qualitative characteristics of economic development, the nature and structure of growth, the quality and competitiveness of production, the structure of the GDP and the processing industry, economic system's performance and government principles, the degree of distribution equality among society's members.

Observing “economic-science-education” relationship, it is mentioned, that for 2018 in the structure of GDP in Armenia, the share of the processing industry was 11 percent, while the share of scientific oriented output in the processing industry was 4.2 percent, as a result of which the structure of education was deformed. The students in the higher veducational institutions

were predominantly in the humanities (64.5 percent) and the demand for scientific and engineering specialities was decreased.

It is suggested, to built a certain strategy for supporting knowledgeable and labor-intensive, low-cost precision machine-building production, that will make the structure of the economy more progressive and will stimulate the development of science and technology oriented education.

The main issues of technological development in agriculture, as well as the problems of creation and operation of an effective national innovation system are covered.

Key words – economic growth, branch structure, qualitative characteristics, science, technology, national innovation system, education.